

Весна Г. Ђукић^[1]

Универзитет уметности у Београду,
Факултет драмских уметности,
Катедра за менаџмент и продукцију
позоришта, радија и културе
Београд (Србија)

УДК 323.269.3:378.18(497.11)"2024/2025"

Оригинални научни рад

Примљен: 16.6.2025.

Прихваћен: 2.7.2025.

doi: 10.5937/napredak6-59538

(Траги)комедија забуне: двојник државе и студентски пленуми

Сажетак: Рад се заснива на претпоставци да је радничко самоуправљање као пут напуштања „монопола за поседовање власти“ државних и партијских органа развило хибридни модел „двојника државе“ као југословенску претходницу анархолибералне идеје одумирања државе, односно да је самоуправно непосредно (директно) одлучивање и финансирање друштвених делатности од заједничког интереса зачетак директне демократије пленума током студентске блокаде универзитета. Циљ истраживања је да сагледа мапу пута југословенског либералног модела „двојника државе“ који се развио у западноцентрични постјугословенски модел непосредне демократије пленума као алтернативног облика грађанског активизма на факултетима и универзитетима у Србији. Методологија истраживања је заснована на компаративној историјској анализи модела двојник државе у сфери друштвених делатности, почев од радничког самоуправљања. Емпиријска истраживања се односе на алтернативни систем ванинституционалног одлучивања студентских пленума на универзитетима у Србији подржаних од стране универзитетских професора и заинтересованих друштвених група који је артикулисао кризу демократизације и институционализације кроз увођење партиципативне, непосредне, односно директне демократије пленума.

Кључне речи: анархолиберализам, грађанско друштво, двојник државе, друштвене делатности, комедија забуне, пленум, самоуправљање, транзиција

Увод

Иако је по свим карактеристикама представљао структурну промену односа владајуће Комунистичке партије према држави и друштву, југо-

словенски модел радничког самоуправљања био је интегрални део комунистичке идеологије као кохерентног скупа политичких циљева, друштвених вредности, веровања и значења који је развила југословенска комунистичка идеологија.

[1] djukic.vesna@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0002-3113-5683>

Међутим, југословенски либерали су након „чистке либерала“ и њиховог искључивања из јавног живота своју политику радничког самоуправљања као пута напуштања „монопола за поседовање власти“ државних и партијских органа (Pegović, 1971, str. 47) развили у субверзивне стратегије отпора власти. Тако је након распада Југославије самоуправни модел у постјугословенским лево либералним круговима еволуирао у модел грађанског отпора угњетавању државе и њеном репресивном апарату. У немогућности да на изборима добију подршку грађана за формирање власти, следбеници југословенских либерала у политичким партијама коалиције ДОС на високим јавним функцијама у власти, заједно са припадницима новог слоја постјугословенских „независних“ интелектуалаца, професионалних уметника и културних радника, универзитетских професора и студената, развили су хибридни модел „двојника државе“ (Đukić, 2010, str. 227; Đukić, 2022, str. 96–117; Đukić, 2023, str. 17, 27, 30, 51, 58) као грађански отпор доминантном начину мишљења о улози власти у процесу демократске транзиције и консолидације државе и друштва.

Модел, с једне стране, баштини идеје и искуство југословенских либерала, а с друге стране, грађанског западноцентричног неолиберализма које кроз европске и евроатлантске интеграције трауматизовано посткомунистичко друштво уводе у нове структурне промене супротне начелима демократске транзиције и консолидације државе и друштва. Промене се огледају у ванинституционалном притиску цивилних организација што слаби институционални систем чији је оснивач држава и смањује утицај власти на јавне политике у корист „контравласти“ (Đukić,

2023, str. 13), која себе сматра заступником постјугословенског грађанског друштва независног од државе и власти.

Резултати овог огледа најпре су били видљиви у сфери културе у којој је културни систем редукован „тако што се, слично као у периоду југословенског самоуправљања, на вертикалној оси смањује улога 'породице доносилаца одлука' у којој делује власт и ограничава на буџетско финансирање на основу критеријума које поставља независна уметничка сцена, а појачава улога 'породице посредника' 'независних' универзитетских професора, уметничких критичара и медија који као 'привилегована публика' успостављају нови вредносни систем у култури“ (Đukić, 2023, str. 18).

На сличан начин се показују и структурне промене у систему високошколског образовања у којем закон гарантује аутономију универзитета, те власт нема утицај на „породицу доносилаца одлука“, већ се њена улога такође, као и у културном систему, ограничава на буџетско финансирање. И овде се у породици посредника појављују махом исти актери из групе универзитетских професора, уметника и медија који кроз феномен „плenumsа“ настоје да успоставе западноцентрични неолиберални вредносни систем неутралне, пасивне државе ограничених функција која се не меша у послове „снажног цивилног друштва“ (Đukić, 2023, str. 40, 47).

„Двојник државе“ и директна демократија

Појам „двојник државе“, у јавности познат као „дубока држава“, у теоријском смислу представља

алтернативни модел управљања државом и друштвом чија је сврха да разара уставни поредак представничке демократије. На простору Југославије први пут се јавља у периоду успостављања новог друштвеног поретка радничког самоуправљања заснованог на непосредној размени рада и непосредном (директном) финансирању друштвених делатности од заједничког интереса за југословенско друштво. Подразумева формално преношење власти с државних органа на радничку класу започето у области „друштвених служби“ постепеним преношењем овлашћења с државних органа на „вандржавна, друштвена тела“ (Dimitrijević, 1965, str. 128, 129). На тај начин је дошло до „одумирања државе“ и концентрације бирократизоване моћи у самоуправним интересним заједницама друштвених делатности (СИЗ), које су почеле да се обликују у „Двојнике државе“. Супротно од улоге да посредује у непосредној размени рада ослобађајући рад „свих директивних утицаја“, СИЗ-ови су постали супститут државне организације од чијег је директивног утицаја управо требало да заштите самоуправну процедуру договарања и споразумевања (Ђукић, 2010, str. 227; Ђукић, 2024, str. 337). Иако је управљање друштвеним делатностима препустила непосредној размени рада у самоуправним телима и директном финансирању без посредовања државе, Комунистичка партија је успоставила систем награђивања и кажњавања који је био заснован на идеолошкој подобности и кретао се од бројних подстицаја уметности и уметника кроз унапређење њиховог социјалног положаја, развоја система уметничког образовања, међународне културне сарадње и других привилегија идеолошки подобним актерима друштвеног жи-

вота, до репресије и рестрикције кроз цензуру, као нпр. црног таласа у филму и сл.

Други пут се модел „Двојника државе“ јавља у контексту постјугословенских европских, односно евроатлантских интеграција. Може се сматрати наставком започетог процеса одумирања државе кроз заговарања неолибералних вредности западне цивилизације применом субверзивних стратегија грађанског отпора наводном угњетавању власти. Модел се не развија у политичкој арени у којој грађани изражавају своју политичку вољу, већ у арени грађанског (цивилног) друштва у којој самоорганизоване друштвене групе, покрети и појединци, релативно аутономни у односу на државу, покушавају да изразе политичке идеје у које верују (Linz, Stepan, 1998, str. 21; Ђукић, 2024, str. 336). Њих предводи део лево либералне космополитске интелектуалне и културне елите, која је свој друштвени положај и углед стекла у периоду југословенског радничког самоуправљања и која настоји да тај статус очува и у посткомунистичком периоду демократске транзиције и консолидације друштва. У ту сврху користи бирократски апарат јавне администрације који изнутра разара све три гране власти: законодавну, извршну и судску и спречава успостављање функционалне државе.

Тако, у промењеном политичком, економском и културном друштвеном контексту транзиције и демократске консолидације југословенски либерални модел „против монопола власти“ (Perović, 1971, str. 47) развија карактеристике постјугословенске неолибералне контравласти (Ђукић, 2023, str. 13). Ово тако што субверзивне стратегије самоуправне бирократије попримају карактеристике посредничке неолибералне

западноцентричне паметне меке моћи постјугословенске лево либералне интелектуалне елите, која изнутра пружа отпор тврдој моћи власти. То производи кризне ситуације и нестабилан демократски систем чини нестабилнијим. Када се власт позове на свој правни, политички и финансијски ауторитет заснован на поверењу грађана добијеном у политичкој арени демократског друштва, хибридни самоуправно-неолиберални модел „двојника државе“ проглашава је популистичком, недемократском, рестриктивном и репресивном силом, која угрожава људска права и угњетава грађане који слободно и критички мисле. Тако се ствара затворени круг борбе власти и контравласти, односно државе и „двојника државе“ из које су грађани углавном искључени, осим када, изложени софистицираним методама политичког маркетинга, мисле да изражавају сопствену вољу на изборима или у грађанским протестима.

Иако, у оба случаја, либерализам представља идеолошку позадину модела „двојника државе“ којим привилегована интелектуална и културна елита развија алтернативни систем партиципативне непосредне (директне) демократије, супротстављен доминантном систему представничке парламентарне демократије, разлика је у томе што је самоуправни модел „двојника државе“ био уставна творевина комунистичког режима развијана институционалним каналима самоуправне бирократије, док је постјугословенски неолиберални модел развијан неформалним ванинституционалним каналима комуникације, у затвореним круговима постјугословенске лево либералне космополитске универзитетске елите која не прихвата начела

представничке демократије постјугословенских националних држава.

Вођена анархолибералним идејама грађанске државе и самоуправне непосредне демократије, елита постјугословенске бирократије оснива мрежу нових „независних“ медија и цивилних организација које финансирају и логистички подржавају глобалне транснационалне мреже и хуманитарне организације, позивајући се на право грађана да ванинституционалним каналима директне демократије, супротно уставним и законским одредбама правне државе, активно учествују у процесу доношења одлука значајних за друштво или поједине друштвене групе.

Алтернативни систем се постепено развијао током прве деценије транзиције кроз законодавну активност парламентарних лево либералних и социјалдемократских партија. Може се сагледати кроз најмање две уставне и законске одредбе које су омогућиле да се теоријски модел „двојника државе“ постепено практично операционализује као систем непосредне демократије пленума. Прва одредба се односи на аутономију универзитета, високошколских и научних установа, које самостално одлучују о своме уређењу и раду (Устав РС 2006, члан 72; Закон о високом образовању 2008), а друга на слободу удруживања која цивилни сектор ослобађа надзора, односно туторства државе (Устав РС 2006, члан 55; Закон о удружењима 2009).

Након доношења Закона о удружењима у Србији је регистровано око 36.000 невладиних организација, које организују пројекте у области медија, културе и уметности, заштите људских права, развоја демократије, евроинтеграција и сл. Финансирају се из буџета Републике Србије,

Весна Г. Ђукић

(Траги)комедија забуне: двојник државе
и студентски пленуми

али и донацијама страних влада и приватних фондација. Иако је већина ових извора финансирања позната јавности у Србији, тек је након избора председника Доналда Трампа америчка администрација обелоданила износе и сврху дела донација америчке агенције за међународни развој USAID усмерену против власти у многим земљама света, укључујући и Србију.

Захваљујући овако успостављеном правном оквиру, хибридни модел „двојника државе“ развио је у Србији читав низ практично применљивих субверзивних анархолибералних стратегија отпора власти и доминантном вредносном систему друштва у којима, наводно, види узрок угњетавања слободних грађана који критички мисле и „извор свих људских зала“ (Ђоковић, 2007, стр. 12). Стога се потенцирају „алтернативни облици политичког организовања, засновани на принципу слободе и слободног изражавања мисли и воље сваког појединца. Присталице анархизма заговарају укидање постојећег уставног поретка, закона и власти, у веровању да ће потом развити један природнији и спонтанији друштвени поредак“ (Пројовић, 2013, стр. 68, 69). Тај наводно природнији и спонтанији друштвени поредак, заговарају студентски пленуми као постјугословенски модел непосредне директне демократије мањине студената спремних да жртвују академску годину и стицање академских звања у име „виших“ циљева „праведне“ државе.

Користећи искуство радничког самоуправљања и теоријске изворе о анархизму, мањина привилеговане анархолибералне интелектуалне и културне елите грађанског (цивилног) друштва, релативно независног од власти, настоји да оспори легитимитет државног апарата успостављеног у оквиру постојећег уставног поретка

и преузме власт изван политичке арене у којој се кроз демократске изборе легално и легитимно одвијају политички процеси консолидованог демократског друштва (Linz, Stepan, 1998, стр. 22).

У теоријском смислу, узор представља дело социјалног филозофа Прудона који се сматра оцем теорије анархије, али и марксистичка критичка теорија Ги Дебора „Друштво спектакла“ (Guy Debord) које се сматра важним текстом

Пјер Жозеф Прудон, француски социјални филозоф,
отац теорије анархије
Фото: Wikipedia

ситуационистичке интернационале и у лево либералним интелектуалним круговима представља неизоставну анархистичку литературу хибридног модела „двојник државе“. Међутим,

монографска студија *Анархизам као идеолошка основа савременом (левичарском) тероризму* (Projović, 2013) показује да анархизам представља сложену основу политичког насиља и озбиљну претњу и изазов модерном добу.

Феномен пленум

Пленум је замишљен као ванинституционални облик организовања студената који блокирају рад факултета и универзитета у Србији. Представља алтернативу институционалном облику студентског парламента, исто као што двојник државе представља алтернативу држави. Будући да наводно нема посредника и самопроглашених лидера, одлучивање спушта на ниво пленума у којем учествују сви заинтересовани студенти и професори.

У јавности се представља као облик директне демократије грађана, иако пленумске одлуке не доносе сви грађани већ мањина привилеговане друштвене групе студената и професора која је у могућности да се у име „виших циљева“ организује и мобилизује у датом тренутку и за то добије финансијску и логистичку подршку у земљи и иностранству.

На тај начин се носиоцима тврде политичке моћи који располажу правним, политичким и финансијским ауторитетом да доносе одлуке супротстављају носиоци симболичке паметне (меке) моћи коју чини међународно умрежена високообразована универзитетска интелектуална елита. Захваљујући свом друштвеном положају у земљи и иностранству, она себи приписује својства предводника друштвених промена,

слично као што је Комунистичка партија себе видела авангардом радничке класе која предводи диктатуру пролетаријата.

Током шест месеци блокаде факултета и универзитета у Србији, модел „двојник државе“ развија мноштво субверзивних стратегија деловања које се примарно одвијају у арени цивилног друштва, као једној од пет арена демократске транзиције и консолидације (Linz, Stepan, 1998, str. 20–31). Замишљене су тако да прошире дух побуне на грађане који показују емпатију према студентима и створе привид масовности друштвеног покрета. Значајну улогу у овом процесу има једносмерна медијска пропаганда која каналима електронских медија и друштвених мрежа пропагира идеју студентских протеста и пружа организациону и логистичку подршку коју прати више стотина хиљада људи.

Прва стратегија подразумева формулисање студентских захтева да „институције раде свој посао“, односно да се утврди политичка и кривична одговорност за пад надстрешнице и насиље над студентима. Да није замишљена као решење за излазак из кризе, већ као средство продубљивања кризе створене блокадом факултета и прекидом наставе, сведочи одбијање да се оставка Владе, подизање оптужнице против осумњичених и амнестија од кривичног гоњења студената и професора прихвати као испуњење захтева.

Друга стратегија наставља да продубљује друштвену кризу кроз неформалне иницијативе запослених у високом школству, науци и култури („Побуњени универзитет“, „Слободни универзитет“, „Култура у блокади“ и сл.) које позивају на протесте просветних и културних радника, штрајк позоришта и радикалне акције

Весна Г. Ђукић

(Траги)комедија забуне: двојник државе
и студентски пленуми

„ослобађања“ образовних и културних институција (Студентски културни центар, Културни центар Београда и др.) под паролом „сва власт пленумима“.

Трећу стратегију развија мрежа независних медијских, културних и уметничких организација које настављају да оспоравају легитимитет постојеће јавне власти и државног апарата. У првој фази оне заједно са студентима учествују у добро осмишљеним акцијама герилског по-

литичког маркетинга које јачају дух побуне и солидарности између студената и грађана. Организују се пешачка и бициклическа ходочашћа до различитих градова у Србији (Нови Сад, Ниш, Крагујевац, Београд, Нови Пазар и сл.) и иностранству (Стразбур, Брисел и сл.) у којима се по доласку „ходочасника“ организују карневалска славља и представљају студентски програмски документи (Студентски едикт у Нишу, подсећање на Сртењски устав у Крагујевцу).

Група студената блокира Пољопривредни факултет у Београду, фебруар 2025. године

Фото: Танјуг / Јована Кулашевић

У другој фази побуне, цивилне организације широм Србије организују неформалне зборове грађана чије одлуке могу да покрену различите акције као додатни вид притиска на општину и општинске функционере који се у већини случајева претварају у насиље (Обреновац, Ниш и сл.).

Трећа стратегија подразумева политичку артикулацију идеја изнетих током студентских протеста. Предњачи неформална иницијатива универзитетских професора, културних радника, уметника и група грађана „ПроГлас“ која организује трибине у градовима позивајући на промену друштвено-политичког система и сме-

ну владајућег режима у Србији. У коначници, долази до политичке артикулације студентског протеста након шест месеци блокада факултета и универзитета у Србији и пленуми одлучују о усвајању програмског документа „Директива 134-25.0: како смо опет победили“. Осим што је непотписан и не зна се ко га је саставио, и што интригантним насловом указује на поновну победу, не зна се чију јер се не зна аутор, овај програмски манифест по форми и садржају одражава бирократски начин комуникације ауторитарне мањине која „одозго“ намеће свој начин мишљења и поглед на друштвену кризу.

Група студената у протестној шетњи до Вршца, на излазу из Зрењанина

Фото: Shutterstock

Директива захтева од свих студентских пленума да се изјасне о модалитетима политичке артикулације „борбе за слободу, истину и правду“ кроз учешће листе „Студенти у блокади“ у изборном процесу, с тим што кандидати не могу бити студенти. У документу се наводи да се о усвајању предлога одлучује по принципу један пленум - један глас, као што је то била пракса на нивоу универзитетских градова који су већ гласали по истом принципу, али без могућности да пленуми активно учествују у изменама и допунама садржаја, већ да се изјасне „за“ и „против“ понуђених модалитета политичке борбе.

На тај начин универзитет који би својом аутономијом требало да брани академску заједницу од утицаја политике, постаје центар политичког организовања и деловања побуњених студената и професора, слично као што су самоуправне интересне заједнице постале супститут државне организације од чијег је директивног утицаја управо требало да заштите непосредну самоуправну процедуру договарања и спора-зумевања.

Дискусија: тиранија пленума и (траги)комедија забуне

Анализа резултата истраживања показује да студентски пленуми нису легална и легитимна тела будући да окупљају само побуњени део заједнице и не одражавају ширу вољу и интересе већине. Такав модел изазива дисфункционалност власти и поларизацију друштва иако његова легитимност није заснована на рационалном одлучивању свих чланова пленума о питањима од заједнич-

ког интереса већ на способности привилеговане мањине грађанског друштва концентрисане у друштвеним делатностима културе, уметности, медија, просвете и социјалне политике, способне да се уз логистичку и финансијску подршку глобалних, лево либералних, транснационалних центара моћи брзо мобилише како би успоставила доминантну улогу у креирању друштвених криза суверених националних држава у Европи и свету. Стога је овај облик деловања заснован на тиранији и ауторитаризму привилеговане мањине, која захваљујући свом положају у друштвеној хијерархији, без одговарајуће контроле и простора за плурализам мишљења, преузима доминантну улогу у предлагању тема и доношења одлука, што из процеса одлучивања искључује све актере друштвене сцене који се не слажу са донетим одлукама.

Улога уметности, уметника и медија у концептуализацији побуне студентских пленума јесте да лаки жанр комедије забуне из булеварског позоришта пренесе у јавни живот тако што се грађани претварају у „активну публику“ увучену у „радњу“ позоришне представе у уверењу да активно учествују у грађанској побуни студената који се боре за слободу, истину и правду. Тек након шест месеци јавности полако постаје јасно да су студенти, заправо, глумци који играју у режираној представи „пленум као једини исправан пут директне демократије грађана“, а да су њихови професори сценаристи, драматурзи, и редитељи трагикомичне представе, којом заједно с диригентима „блокадних хорова“, продуцентима и менаџерима полажу испит пред демократском јавношћу. Иако првих месеци изгледа као да је ова комедија забуне лаког жанра,

веома популарна међу грађанима, ефекат узбуђења, јефтиног ганућа „студентском борбом“ и најједноставније моралне поуке садржане у програмским документима, почев од „Студентског едикта“ до „Директиве“, постепено се претвара у предизборни политички маркетинг замишљен тако да изван политичке арене и политичких партија привуче велики број гласача, значајно већи од броја који више од деценије привлаче опозиционе политичке странке.

Једно се, међутим, мора признати. То је да ова трагикомична политичка „представа“ идеје да је само „један исправан пут“, на националном и глобалном нивоу, ствара репресивну атмосферу у којој се маргинализују сви који се не слажу са доминантним ставовима пленума. То је феномен виђен у многим радикалним покретима против доминантних културних модела без обзира на идеолошку позадину, почев од Француске и Октобарске револуције, преко америчког хипи покрета, демонстрација 1968. у Европи, укључујући студентске демонстрације у Југославији, све до револуционарног покрета југословенског радничког самоуправљања. У Србији је почео да се развија након „чистке либерала“ седамдесетих година прошлог века, и од тада је стасало неколико генерација дисидената по вокацији који за своју субверзивну активност против власти користе искуство радничког самоуправљања у комбинацији са идеологијом неолибералног западноцентричног глобализма. Тако феномен „пленум“ постаје чувар самоуправне, непосредне, партиципативне демократије друштвених делатности, чији зачетак у области владавине права током периода постјугословенске транзиције и демократске консолидације Србије пред-

стављају уставне и законске одредбе о аутономији универзитета и слободном удруживању грађана без надзора власти и државног апарата.

Закључак: подметање клипова у точкове суверених држава

Резултати истраживања показују да феномен „пленум“, као продужена рука хибридног модела „двојника државе“, у теоријском смислу представља алтернативу тврдој моћи државе, а у практичном смислу показну вежбу „дубоке државе“, која злоупотребљава студенте да покаже своју меку моћ. Иако држава не користи репресију над студентима и грађанима који учествују у побуни „пленума“, она се ипак представља као ауторитативна и репресивна сила која угрожава грађане, чиме се, заправо, прикрива стварно стање ствари, а то је репресија аутократске мањине интелектуалне и уметничке елите која се крије иза студентске побуне. Краткорочно посматрано, шест месеци пленумизације друштва показује да је смисао побуне у бесмислу јер су и студенти и професори могли да саставе своје изборне листе изван универзитета будући да Устав Србије сваком гарантује право да бира и буде биран. Стога се смисао пленума може тражити у дугорочном постепеном разарању уставног поретка представничке демократије. Радикална идеја глобализма да је само „један пут исправан“ може постати практично делотворна само ако већина грађана бесмисао прихвати као смисао и дозволи репресију мањине, која се представља као „чувар самоуправне, непосредне, партиципативне

демократије“. Гледано из перспективе крупних геополитичких промена у свету, изгледа као да се неолиберална идеологија, суочена с променом спољнополитичке доктрине Сједињених Америчких Држава, сели на геостратешки важне тачке Европе и региона Балкана где се, по сличном сценарију „подметања клипова у точ-

кове“, одвијају побуне против власти суверених националних држава и спречава успостављање новог светског поретка мултиполарног света са више центара моћи у којем униполарна западноцентрична идеологија глобализма губи утицај какав је имала последњих деценија након рушења Берлинског зида.

References / Литература

| 49

- Constitution of the Republic of Serbia (2006). Official Gazette of the RS, No. 98/2006 and 115/2021 [In Serbian]
- Dimitrijević, M. (1965). De-Etatization of the State and Law in the Field of Social Services. In: S. Popović (ed.) *Collection of papers of the Faculty of Law and Economics in Niš* (125-133). Niš: Pravni fakultet. [In Serbian]
- Đoković, M. (2007). *Anarchism*. Beograd: Utopija. [In Serbian]
- Đukić, V. (2022). “State double” in the cultural policy of Serbia (1971–2021). *Srpska politička misao*, LXXV (1), 93–117. DOI:10.22182/spm.7512022.5 [In Serbian]
- Đukić, V. (2010). *State and culture, studies of modern cultural policy*. Beograd: Fakultet dramskih umetnosti. [In Serbian]
- Đukić, V. (2024). Identity engineering of post-Yugoslav counter-cultural trans-culturalism. In: D. Dostanić (ed.) *Matica srpska Collection of Papers for Social Sciences* (331-344). Novi Sad: Matica Srpska. [In Serbian]
- Đukić, V. (2023). New old ideologies of transitional cultural policy in Serbia. In: V. Đukić (ed.) *State and culture in transition, challenges of transitional cultural policy in Serbia (2000-2020)* (13-67). Beograd: Fakultet dramskih umetnosti [In Serbian]
- Law on Associations (2009). Official Gazette of the RS, No. 51/09, 99/11 – other law, and 44/18 – other law. [In Serbian]
- Law on Higher Education (2008). Official Gazette of the RS, No. 76/2005-3, 100/2007-4, 97/2008-51, 44/2010-28, 93/2012-182, 89/2013-3, 99/2014-3, 45/2015-27, 68/2015-69, 87/2016-3. [In Serbian]
- Linz, J., Stepan, A. (1998). *Problems of Democratic Transition and Consolidation - Southern Europe, South America, and Post-Communist Europe*. Beograd: Filip Višnjić. [In Serbian]
- Perović, L. (1971). Introductory address. In: M. Gončin (ed.) *Congress of Cultural Action in the Socialist Republic of Serbia* (39–51). Beograd: Republička konferencija Saveza socijalističkog radnog naroda Srbije [In Serbian]
- Projović, I. (2013). Anarchism as an ideological basis of modern (leftist) terrorism. *Kultura polisa*, X (21), 65–95. Available at: <https://kpolisa.com/index.php/kp/article/view/1243> [In Serbian]

Vesna G. Đukić

University of Arts in Belgrade,
Faculty of Dramatic Arts,
Management and Production in Theatre, Radio and Culture
Belgrade (Serbia)

(Tragi)comedy of errors: state double and student plenums

Summary

50 |

The paper is based on the assumption that workers' self-management as a road of leaving the "monopoly for power possession" of the state and party bodies developed a hybrid "state double" model as a Yugoslav predecessor of the anarcho-liberal idea of de-etatization, i.e., that self-management direct decision-making and financing social activities of common interest is the beginning of direct democracy of the plenums during the students' university blockade. The research is aimed at perceiving the roadmap of the Yugoslav liberal "state double" model which has developed into a West-centric post-Yugoslav model of direct democracy of plenums as an alternative form of civic activism at the faculties and universities in Serbia. The research methodology is founded on the comparative historical analysis of the "state double" model in the sphere of social activities, starting from workers' self-management. The empirical research refers to the alternative system of extra-institutional decision-making of the student plenums at the universities in Serbia supported by university professors and interested social groups which has articulated the crisis of democratization and institutionalization through introducing participatory and direct democracy of plenums.

Keywords: anarcho-liberalism, civil society, state double, social activities, comedy of errors, plenum, self-management, transition